

Problema națională a fost una din marile probleme ale istoriei veacului al XIX-lea. Alături de revoluțiile produse în ordinea economică, socială, politică, ideea națională sau sentimentul național a însemnat forma cea mai pregnantă a conștiinței de sine a popoarelor în epoca modernă. Baza materială a acestei idei a fost dezvoltarea economiei fiecărei țări, a fiecărui popor. Corolarul acestei dezvoltări a fost înflorirea culturală în limba națională și cristalizarea sentimentului de libertate. Toate acestea au alcătuit conștiința națională a popoarelor, la începutul veacului al XIX-lea, cu tot ansamblul ei de influențe în ordinea materială și spirituală a istoriei, de două veacuri încoace.

Cei dintii francezii, în revoluția lor burgheză, au opus „națiunea”, cu înțelesul de întregul popor, în fața invaziei armatelor monarho-feudale contra-revoluționare. La 20 septembrie 1792, la moara de lângă Valmy, soldații lui Kellermann au atacat cu strigătul: „Trăiască națiunea!” Goethe avea dreptate că acolo se înfruntau despoții cu popoarele și că începea o nouă eră în istorie. Teoretic, ideea de libertate națională derivă din *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului*. Timpul, lupta cu adversitățile, experiența, gândirea filozofică au adâncit și au lărgit conținutul acestei idei. I-au dat un conținut revoluționar, progresist. Sau, cu timpul, intrată în opera funcțională a burgheziilor naționale, i-au exacerbat rolul și au denaturat-o.

La sfârșitul veacului al XVIII-lea, o dată cu dezvoltarea economiei capitaliste, o dată cu creșterea puterii burgheziei, o dată cu extinderea imperiilor plurinaționale: austriac sau țarist, cu dănuirea Imperiului otoman, popoarele mici au găsit o nouă formă de rezistență împotriva opresiunii acestor mari puteri. Împărțirea Poloniei, de pildă, ca mare tragedie națională care a dus la desființarea unui stat, a avut un mare rol în trezirea conștiinței naționale. Și nu numai la poporul polonez. Stăpînirile habsburgice în Italia, în regiunile dalmatine, în Ungaria, în Boemia și Transilvania, ca și stăpînirea otomană asupra popoarelor din sud-estul Europei, au contribuit, prin abuzurile lor, la dezlănțuirea, în repetate rânduri, a luptei revoluționare pentru libertate. Sirbii, îndată după 1800, grecii după 1820, egiptenii în vremea lui Mehmet-Ali, italienii în 1820, polonii și belgienii în 1830, popoarele din America Latină între 1810 și 1825, sint tot atâtea momente ale aceluiași fenomen istoric: lupta pentru libertate națională, lupta împotriva despoților coalizați în Sfînta Alianță.

Dar, în același timp, conștiința națională a popoarelor europene s-a dezvoltat nu numai prin răspîndirea ideii naționale propagată de revoluția franceză, ci, mai ales, prin lupta împotriva stăpînirii napoleoniene, ea însăși rezultată din setea de cuceriri a burgheziei franceze. Trebuie să amintesc aici că rolul lui Napoleon a fost dublu: răspînditor de idei revoluționare și opresor al libertății. Lamartine avea dreptate: „Napoleon a ridicat națiunile, iar națiunile l-au înghițit”.

Îndreptîndu-se împotriva vechilor forme de stăpînire sau împotriva subjugărilor extinse în ultimele decenii ale veacului anterior, lupta națională în prima jumătate a veacului al XIX-lea apare ca o formă de luptă revoluționară împotriva feudalității sau împotriva metropolei, ca în cazul războiului de eliberare a coloniilor engleze din America de Nord, război care s-a încheiat, în 1783, cu formarea unei națiuni și a unui stat nou: Statele Unite ale Americii.

Prin regimul Restaurației impus după 1815 de biruitorii lui Napoleon, prin politica de intervenție practică de Sfînta Alianță, rezistența națională s-a adîncit și a căpătăt noi forme de manifestare: răscoale, confruntări ideologice și, mai ales, dezvoltarea culturii în limba națională. Ardente vetre de luptă națională s-au remarcat în Italia, în Polonia, în Peninsula Balcanică, antrenînd îndeosebi popoarele mici, subjugate. Dar nici popoare și țări mai mari n-au fost scutite de agitația unei probleme naționale. În Franța, Jules Michelet se inflăcăra de marile calități ale poporului și-l ridica în slăvi prin argumente istorice și culturale.

După 1830, această țară, mai mult chiar decît Anglia, a devenit azilul revoluționarilor emigrați de teama represiunilor din propria lor țară. Burghezia engleză cultiva atunci, într-o formă specifică, sentimentul național. Anglia era încă „țara model” în ceea ce privește economia capitalistă și, mai ales, industria. „Cu toată mizeria proletarului ei, Marea Britanie ațîța invidia și admirația lumii”, scrie G. Weill. Dar și această mare țară ducea o politică de strivire națională nu numai asupra popoarelor din imensul ei imperiu colonial, ci și asupra poporului irlandez. În preajma anului 1848, într-un anume fel, lupta pentru libertate națională a irlandezilor a constituit un adevărat model pentru popoarele subjugate.

Dar situația era mult mai complicată. Erau și națiuni fărîmițate în state mici, de structură feudală: germanii. Erau națiuni fărîmițate și subjugate unor state străine: italienii, românii, polonii. În Italia, Mazzini căuta remedii sociale și naționale, politice și economice, filozofice și morale pentru înlăturarea mizeriei și a nenorocirilor de care suferea poporul. Propunea o republică italiană în care poporul să fie suveran, cu o Romă care să manifeste o hegemonie asupra unei Europe democratice: Terza Roma. Problema națională a poporului italian este influențată de faptul că se afla sub mai multe stăpîniri străine. Regele Neapolului, ca și marele duce al Toscanei erau socotiți străini. Nici statul papal nu putea conta ca un stat modern de italieni.

Fărîmițați, polonii purtau jugul a trei stăpîniri. Românii gemeau sub stăpînire austriacă și otomană. Numai belgienii s-au eliberat în 1830. Sîrbii, grecii n-au obținut decît libertatea unor părți din țară. În preajma revoluției din 1848, burghezia și intelectualitatea germană căutau să rezolve problema națională realizînd o unitate națională: cele peste 35 de state să fie topite într-un singur stat național unificat. Prusia crease *Zollvereinul*, marea uniune vamală intergermană. Aceasta a fost baza unificării în jurul Prusiei. Deci, problema națională în Germania s-a desfășurat, mai ales, ca o luptă pentru unitate. Napoleon arătase că stătulețele germane pot fi măturate ca un „gunoi feudal”. Practic vorbind, germanii simțeau marea nevoie a unificării, pentru lărgirea și asigurarea pieții interne, pentru dezvoltarea indus-

triei și a comerțului, tocmai pentru ca să se poată afirma ca mare națiune. Tot romantismul german s-a manifestat ca o entuziastă luptă pentru unificare. Tineretul condamna „blestemul“ medieval al divizării Germaniei. Liberalii germani inscriau în programul lor: „Trebuie să existe un singur suflet, o singură voință, un singur glas în Germania, dacă vrem să ne împotrivim acelor forțe organizate ca dușmane ale progresului“.

Dar și adversarii politici, de clasă, erau încă foarte puternici. Culmea complexității în problema națională o întâlnim în Imperiul habsburgic: cele peste 10 națiuni începeau să manifeste o atitudine centrifugă. În ciuda sistemului brutal folosit de corifeii Sfintei Alianțe, burgheziile naționale cereau eliberarea și stat național. Astfel, în 1848, revoluția a înscris problema eliberării naționale sau a unității naționale pe stindardul ei ca pe unul din principalele-i obiective. Germanii au cerut „unitate“ și au convocat Parlamentul de la Frankfurt, cu scopul de a da o constituție noului stat național pangerman. Dezbaterile au constituit o adincire a teoriei despre dreptul națiunilor. Dar, ca reprezentant al burgheziei, Parlamentul de la Frankfurt a săvârșit greșeala de a desconsidera lupta de eliberare națională a altor popoare. A aprobat intervenția Prusiei împotriva revoluției poloneze, condusă de Mieroslavski și a căutat să justifice dreptul germanilor de a-i „civiliza“ pe polonezi. Rezultatul a fost că în Prusia s-a întărit reacțiunea, și când parlamentarii din Frankfurt au oferit coroana pe tipsia unei constituții, Frederic Wilhelm al IV-lea a refuzat-o cu dispreț. Nici dacă ar fi oferit-o habsburgului din Viena n-ar fi avut mai mult succes: nici un monarh german nu admitea o constituție liberală de dragul unității germane. Astfel, unificarea germană pe cale constituțională a eșuat în 1849. Dar, necesitatea și ideea unificării au rămas. Ba chiar au sporit în intensitate.

În Austria, ungurii, cehii, polonezii, sîrbii, croații, românii transilvăneni au dezlănțuit revoluția lor, cu obiective sociale, politice și naționale. Și, în primul rînd, eliberarea de sub tirania habsburgică. Ungurii au izbutit să-și formeze un guvern, un stat național și o armată națională, să cîștige victorii și să deschidă drumul spre Viena. Dar, ajutat de armata țarului Nicolae I, Franz Iosef a lichidat și revoluția maghiară.

Tot prin forme intervenționiste a fost înfrîntă și revoluția din țările române, dornice să alcătuiască un stat național, independent.

În Italia, obiectivul eliberării naționale a figurat în bătălia lungă și grea cu stăpînirea austriacă, papală sau napolitană, ori în efortul spre unitate: în jurul papalității (Vincenzo Gioberti), în jurul Piemontului și a dinastiei de Savoia (Cesare Balbo), în cadrul unei republici romane (Mazzini). Lupta pentru libertate și unitate națională a stîrnit un elan deosebit în sufletul poporului italian. Și chiar dacă a fost înfrînt prin intervenția armatelor austriace, napolitane sau franceze, prin șovăirea regelui Piemontului, prin opoziția papalității, ideea a rămas. Iar în cei zece ani următori s-a inițiat și s-a desfășurat activitatea „risorgimentale“, de unitate italiană, activitatea „căuzașilor“ români, a tuturor refugiaților polonezi, cehi, maghiari etc.

În forme diferite, același fenomen s-a petrecut și în țările române și în statele germane. Dacă problema națională își afla soluție în focul revoluției pașoptiste, multe popoare europene și-ar fi putut realiza atunci republica

drept formă statală. În Italia, în Ungaria, în țările române măcar citeva luni au și funcționat aceste republici.

Infringerile se datoresc, în bună parte, și poziției politice a burgheziei care, revindându-se de explozia revoluționară a proletariatului, s-a angajat la un compromis cu ultimele elemente ale aristocrației și, în primul rând, cu dinastiile puternice, ele însele sprijinite de monarhii intervenționisti. Dar legile istoriei trebuiau să se împlinească, și unificarea, crearea statelor naționale moderne, se impunea ca o necesitate. În anii următori, politica de unificare a devenit forma esențială de înlăptuire a „idealului național”. Ba mai mult: în decada următoare, problema națională s-a impus cu atita putere și acuitate incit chiar aceiași oameni care au înfrint-o, în 1848—1849, au devenit, așa cum obișnuia să spună Marx, „executorii ei testamentari”. Napoleon al III—lea, ca prinț prezident al Republicii franceze, a strivit republica mazzinistă din Roma. Ca împărat, însă, a ajutat Piemontul în lupta cu Austria și a redeschis calea de formare a Italiei unite și independente. Bismarck, adversar al tuturor obiectivelor revoluției din 1848, a unificat, totuși, Germania în felul său și, mai mult decit atit, direct și indirect, a ajutat Ungaria să realizeze dualismul; adică să capete oarecare independență și să devină părtașă, alături de Habsburgi, la subjugarea altor popoare din Imperiul, numit, după 1867, austro-ungar.

În Italia, inițiativa luptei pentru unificare a trecut, fără rezerve, în mâna Piemontului și a dinastiei de Savoia, așa după cum în Germania aceeași inițiativă au avut-o oamenii politici din Prusia, în folosul Hohenzollernilor. Aceste dinastii, în fond rămășițe feudale, au folosit entuziasmul și lupta maseilor pentru o idee mare și progresistă, au despuiat poporul de dreptul la republică națională, au săcrificat pe toți ceilalți principii de pe teritoriul național și au alcătuit monarhiile burgheze, puternice, caracteristice veacului al XIX-lea, gata să reprezinte idealurile expansioniste ale burgheziei naționale germane sau italiene.

Interesant de remarcat că înfringerea proletariatului în Paris, Berlin sau Viena a dus la înfringerea liberalismului burgheziei republicane, cu atita zgomot afirmat în prima etapă a revoluției pașoptiste. Nici una din republicile create atunci n-au rezistat. Numai cînd imperiul al doilea a capitulat la Sedan s-a putut forma Republica a III-a franceză, ca o manifestare populară și progresistă împotriva expansionismului și a naționalismului conducătorilor din Imperiul german.

În modul cum s-a executat unificarea statului a intervenit o excepție: unificarea României. Așa cum s-a înlăptuit în 1859 a fost, în bună parte, opera fruntașilor revoluției din 1848. De aceea aici, chiar dacă nu s-a putut crea o republică, s-au impus, totuși, o constituție și o viață politică mai liberală.

Datorită complexității situațiilor, unificarea Italiei, ca soluție a problemei naționale, a avut un moment popular de entuziasm național: este vorba de anii 1860 și 1861, cînd garibaldienii eliberează Sicilia și alungă pe regele Neapolului și cînd Giuseppe Garibaldi a devenit conducătorul sudului. Fascinat, însă, de ideea unității statului cu orice preț a cedat în fața lui Victor Emanuel al II-lea și i-a netezit calea spre tronul Italiei complet unificate.

Unificarea Germaniei, ca expresie a aceleiași idei naționale germane, s-a realizat *fero et igni* de Bismarck și de armata prusacă. Războiul nu-l poartă numai cu Danemarca, Austria sau cu Franța, ci și cu toată mișcarea revoluționară republicană sau liberală de pe teritoriul Germaniei. Idealul național german se pune în practică, dar numai în formele dorite de clasa dominantă, de acel element social-politic care este compromisul dintre burghezia și aristocrația germană, dintre junkeri și marii capitaliști. Și lovitură internă Bismarck a îndreptat-o, în primul rînd, împotriva proletariatului. Să nu uităm că, în 1870, cînd a pornit războiul împotriva Franței, Bismarck a arestat pe A. Bebel și W. Liebknecht. În genere, conducerea politică a Prusiei și apoi a Germaniei a trebuit să facă unele concesii pentru liberalizarea vieții politice. Dar numai în scopul de a-și consolida și perpetua menținerea puterii.

Burghezia italiană și cea germană au socotit, în 1871, că și-au atins idealul național. Dar trebuie să remarcăm că a doua zi după unificare, aceste burghezii au pus problema expansiunii, a subjugației altor popoare și apoi s-au angajat în expansionismul colonial de la sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea.

Bismarck, lovind în 1866 Austria, a ajutat formarea dualismului și a favorizat ideea de independență națională a clasei conducătoare din Ungaria. Dar, în același timp, a urmărit să mențină Imperiul habsburgic. Celor care voiau să-l desființeze le-a adresat întrebarea: „Și ce vreți să puneți în spațiul dintre Pădurea Neagră și Bucovina?” Realizînd idealul național al germanilor, Bismarck nesocotea dreptul la libertate națională al oricăror altor popoare. Și aceasta pentru că și noul Imperiu german devenise un stat multinațional; și el subjuga pe francezii alsacieni sau pe polonezi. Mai mult decît atît: o dată cu desăvîrșirea unității naționale, clasa dominantă germană a trecut la exacerbarea ideii naționale, la mesianismul german, la pangermanism, politica de bază a lui von Bülow și Wilhelm al II-lea.

Înțelegem că acum și aici problema națională s-a transformat în contrariul ei: nu mai are nimic revoluționar și progresist. Dimpotrivă: slujește reacțiunea imperialistă.

După 1871, Franța întretine o dureroasă problemă națională: redobîndirea Alsaciei și Lorenei, printr-un război de revanșă. Popoarele din statele multinaționale își intensifică lupta pentru eliberare națională. Fiecare rivnește să-și aibă statul propriu, independent și suveran. Aceasta dovedește că lupta popoarelor: ceh, polon, bulgar, finlandez, român etc. își menține caracterul progresist. Românii izbutesc, în 1877, să-și cucerească independența.

Expansionismul colonial din veacul al XIX-lea, împărțirea lumii între marile puteri colonialiste și începutul luptei pentru reîmpărțirea lumii, au declanșat forme ale luptei de eliberare a coloniilor, luptă care are contingente cu problema națională în epoca modernă. După eliberarea popoarelor din America Latină, urmează lupta Indiei. Nehru socotește că „marea răscoală”, răscoala cipaylor, din 1857—1859, are caracter de răscoală națională. Războiul țărănesc al taipinilor, prin lupta împotriva colonialismului străin, reprezintă, de asemenea, un moment în care poporul chinez ia cunoștință de sine, ca o mare unitate socială, politică, creatoare a unei civilizații proprii.

Revoluția din 1911, ca revoluție burgheză, a pus problema păstrării unității republicii chineze, iar Sun-Yat-sen, conducător al sudului, reeditează oarecum poziția lui Garibaldi și cedează puterea în fața lui Iuan-Și-Kai.

Apoi, în Japonia, revoluția meidzi reprezintă, într-o formă specifică, rezolvarea problemei independenței, evitându-se primejdia cotropirii coloniale. Ba, mai mult, îndată după introducerea reformelor de inspirație europeană, burghezia japoneză trece la o politică de expansiune în Extremul Orient, concurind cu marile puteri colonialiste ale lumii. Este vorba și aici de o exacerbare a ideii naționale într-o formă caracteristică, izvoditoare a imperialismului nipon.

Chiar războiul civil sau de secesiune dintre statele din Nordul și cele din Sudul Statelor Unite ale Americii, încheiat prin biruința nordiștilor și eliberarea sclavilor negri, a fost nu numai o formă specifică de revoluție burghezo-democratică, ci și o cale proprie de desăvârșire a unității statale nord-americane. După 1865 nu s-a mai pus, în nici un moment, problema despărțirii Nordului de Sud. Națiunea nord-americană, în ciuda complexității de origine a populației, a rămas unitară. După perioada de Reconstrucție, în contextul dezvoltării vertiginoase a economiei, și burghezia acestei mari țări devine expansionistă și caută colonii, fie pe propriul continent, fie în Extremul Orient.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, imperiile plurinaționale: habsburgic, țarist, otoman, german sint tot mai mult zdruncinate de lupta de eliberare a popoarelor subjugate. Și trebuie să subliniem că, de multe ori, această luptă a fost susținută și de activitatea social-politică angajată de proletariatul fiecărui popor, precum și de lupta internaționalistă a partidelor socialiste din acea vreme. Problema națională în aceste state a ajuns, în preajma primului război mondial, primejdia numărul unu a existenței acestor state. Rezolvarea ei se punea cu cea mai mare acuitate. Un președinte de consiliu austriac observa, cu spaimă, că în Reichsrat-ul din Viena erau „8 națiuni“, 20 de grupuri parlamentare și 27 de partide. Iar într-o ședință din februarie 1909, miniștrii guvernului habsburgic au fost primiți în Reichsrat cu un concert de fluierături de cornuri de vânătoare, țimbele și tamburine. Au trecut apoi să intoneze: imnul creștin-social, cîntecul național ceh, „Wacht am Rhein“ și Internaționala, toate odată. Era vorba nu numai de o criză a parlamentarismului în Imperiul habsburgic, ci și de forme ale luptei naționale. Chiar asasinarea lui Franz-Ferdinand la Sarajevo, în 28 iunie 1914, a fost opera luptătorilor iugoslavi pentru libertate națională.

Desigur că primul război mondial a avut ca scop și înăbușirea politică a efortului de eliberare națională a popoarelor din imperiile plurinaționale. Dar acest război a dus la grăbirea rezolvării acestei mari și vechi probleme. Imperiile habsburgic și cel otoman s-au prăbușit. În Rusia s-a declanșat revoluția socialistă, dînd prima soluție marxist-leninistă a problemei naționale, a independenței și suveranității naționale. Polonii și-au refăcut statul și au devenit liberi. Cehii și slovacii și-au format statul lor național. Românii și-au desăvârșit unitatea statului național. Iugoslavii și-au alcătuit un stat independent, cu caracter federativ. Grecii și-au întregit statul național. Francezii și-au realipit provinciile Alsacia și Lorena. Germania, Austria,

Turcia au rămas state mononaționale, reduse ca teritoriu și populație, dar fără o problemă națională, fără conflicte de ordin național. Pacea de la Versailles s-a străduit să rezolve, măcar în Europa, această problemă. O rezolvare temporală, așa cum sint toate faptele în istorie.

Burgheziile naționale, în propriile lor state naționale au menținut exploatarea națională și, în cele mai multe cazuri, s-au supus influențelor și chiar controlului economic, exercitat de marile țări capitaliste. În asemenea împrejurări, însuflețit și de victoria revoluției socialiste, proletariatul din fiecare țară a luat stindardul luptei pentru libertate socială, politică, economică și națională, urcându-l pe noi baricade, cele ale istoriei contemporane.

Lupta pentru independența economică și politică, pentru libertatea socială și națională, dusă acum de proletariat, se conjugă cu lupta împotriva colonialismului. Este o parte din ansamblul mării lupte a popoarelor împotriva imperialismului burgheziei. Este o nouă fațetă și o nouă etapă de desfășurare a problemei naționale.